

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

Fenomenologie van de geest

Vertaling

WILLEM VISSER

BOOM › AMSTERDAM › MMXIII

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Phänomenologie des Geistes*, als eerste deel in Hegels *System der Wissenschaft*, Bamberg en Würzburg: Goebhardt 1807. Deze vertaling is gebaseerd op de door Hans-Friedrich Wessels & Heinrich Clairmont bezorgde editie die in 1980 verscheen bij Felix Meiner te Hamburg.

De vertaler werd van 2011 tot en met 2013 gesteund door een commissie van advies bestaande uit dr. Herman van Erp, dr. Sybrandt van Keulen en dr. Gerrit Steunebrink.

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

© *Nederlandse editie*

Boom uitgevers Amsterdam 2013

© *Nawoord*

Willem Visser, Koog aan de Zaan 2013

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Afbeelding voorzijde

Georg Wilhelm Friedrich Hegel geportretteerd door Jakob Schlesinger, 1831. Alte Nationalgalerie, Berlijn. [© bpk / Nationalgalerie, SMB / Klaus Göken]

Boekverzorging & omslag

René van der Vooren, Amsterdam

ISBN 978 94 6105 579 8 (gebonden)

ISBN 978 90 2444 637 7 (paperback)

NUR 730

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding	57
I	De zintuiglijke zekerheid; of het ‘dit’ en het menen 69
II	De waarneming; of het ding en de illusie 79
III	Kracht en verstand, verschijning en de bovenzinnelijke wereld 91
IV	De waarheid van de zekerheid van zichzelf 115
A	Zelfstandigheid en onzelfstandigheid van het zelfbewustzijn; heerschappij en knechtschap 122
B	De vrijheid van het zelfbewustzijn; stoïcisme, scepticisme en het ongelukkige bewustzijn 130
V	Zekerheid en waarheid van de rede 149
A	De observerende rede 156
a	Observatie van de natuur 157
b	De observatie van het zelfbewustzijn in zijn zuiverheid en in zijn betrekking tot de uiterlijke werkelijkheid; logische en psychologische wetten 189
c	Observatie van de betrekking van het zelfbewustzijn tot zijn onmiddellijke werkelijkheid; fysiognomie en schedelleer 194

- B De verwerkelijking van het redelijke zelfbewustzijn door zichzelf 218
 - a De lust en de noodzakelijkheid 224
 - b De wet van het hart en de waanzin van de eigenwaan 228
 - c De deugd en de loop van de wereld 235
- C De individualiteit, die voor zichzelf op en voor zich reëel is 241
 - a Het geestelijke dierenrijk en het bedrog, of de zaak zelf 243
 - b De wetgevende rede 257
 - c De rede die de wet toetst 261

VI De geest 269

- A De ware geest, de zedelijkheid 272
 - a De zedelijke wereld, de menselijke en goddelijke wet, man en vrouw 273
 - b De zedelijke handeling, het menselijke en goddelijke weten, de schuld en het lot 284
 - c De juridische toestand 294
- B De van zichzelf vervreemde geest; de cultuur 298
 - I De wereld van de van zichzelf vervreemde geest 301
 - a De cultuur en haar rijk van de werkelijkheid 301
 - b Het geloof en het zuivere inzicht 323
 - II De Verlichting 330
 - a De strijd van de Verlichting tegen het bijgeloof 331
 - b De waarheid van de Verlichting 351
 - III De absolute vrijheid en de verschrikking 357
- C De van zichzelf zekere geest. De moraliteit 365
 - a De morele wereldbeschouwing 366
 - b Het verdraaien, of de huichelarij 375
 - c Het geweten, de schone ziel, het kwaad en zijn vergeving 384

VII De religie 409

A De natuurlijke religie 415

a Het lichtwezen 417

b De plant en het dier 418

c De werkmeester 420

B De kunst-religie 423

a Het abstracte kunstwerk 425

b Het levende kunstwerk 433

c Het geestelijke kunstwerk 437

C De geopenbaarde religie 449

VIII Het absolute weten 475

Bijlage

Aankondiging van de *Fenomenologie* 489

Nawoord van de vertaler 491

S y s t e m
der
W i s s e n s c h a f t

von
G e. W i l h. F r. H e g e l,
D. u. Professor der Philosophie zu Jena, der Herzogl.
Mineralog. Societät daselbst Assessor und andrer
gelehrten Gesellschaften Mitglied.

E r s t e r T h e i l,
die
P h ä n o m e n o l o g i e d e s G e i s t e s.

Bamberg und Würzburg,
bey Joseph Anton Goebhardt,
1 8 0 7.

Voorwoord¹

Het is de gewoonte dat een schrijver in het voorwoord van zijn geschrift uiteenzet welk doel het dient, welke de aanleiding ertoe is en wat de verhouding is waarin het naar zijn mening staat tot andere, eerdere of contemporaine, behandelingen van hetzelfde onderwerp. In een filosofisch geschrift lijkt zo'n uiteenzetting niet alleen overbodig, maar vanwege de aard van de zaak zelfs ongepast en ondoelmatig. Want alles wat men toepasselijk over filosofie in een voorwoord zou kunnen zeggen, — laten we zeggen een historische *aanduiding* van de tendens en het standpunt, van de algemene inhoud en de resultaten; een verbinding van heen en weer gaande beweringen en verzekeringen omtrent het ware — kan niet voor de manier doorgaan waarop de filosofische waarheid present moet worden gesteld. — Ook omdat de filosofie zich wezenlijk in het element² van de algemeenheid bevindt die het bijzondere insluit, doet zich bij haar meer dan bij andere wetenschappen de schijn voor als zou in het doel of de laatste resultaten de zaak zelf, en dit zelfs in haar volmaakte wezen, uitgedrukt zijn, ten opzichte waarvan de uitwerking eigenlijk niet wezenlijk zou zijn. Bij de algemene voorstelling daarentegen van bijvoorbeeld anatomie — zoiets als de kennis van delen van het lichaam, opgevat als levenloze dingen — is men ervan overtuigd dat de zaak zelf, de inhoud van deze wetenschap, nog niet ter beschikking is, maar dat men zich daarnaast toch met het bijzondere moet bezighouden. — Verder verschilt in het geval van zo'n opeenhoping van kennis, die onterecht de naam 'wetenschap' draagt,

* De margeaanduidingen verwijzen naar twee Duitse edities van deze tekst. W (van Werke) verwijst naar G.W.F. Hegel, *Gesammelte Werke*, band 9, 'Phänomenologie des Geistes' (editie 1980). M (van Meiner) verwijst naar G.W.F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes* (Meiner-editie 1988). De getallen geven de paginanummers in deze edities weer. Beide edities zijn uitgegeven door Felix Meiner Verlag, Hamburg. De paginaverwijzingen staan vermeld op de plaats waar in genoemde Duitse edities een nieuwe bladzijde begint.

¹ De vertaler volgt Hegels laatste redactie van de tekst van de *Vorrede*. Kort voor zijn dood in 1831 vatte Hegel het plan op om de *Fenomenologie van de geest* opnieuw te redigeren. Zijn wijzigingen en correcties stoppen bij de laatste alinea van p. 26 van de Akademie-Ausgabe van de verzamelde werken.

² 'Element' betekent bij Hegel zoiets als 'milieu', 'sfeer'.

M4 een inleidend betoog over het doel en meer van dergelijke algemeen-
heden niet van de historische en begripsloze manier waarmee over
W10 de inhoud zelf gesproken wordt, over deze en gene zenuwen, spieren
enzovoort. In het geval van de filosofie daarentegen zou de ongerijmd-
heid ontstaan dat enerzijds die manier gebruikt zou worden, terwijl
anderzijds de filosofie zelf zou aantonen dat die manier niet in staat is
om de waarheid te vatten.

Verder wordt er zo door de bepaling van de verhouding die een filo-
sofisch werk tot andere pogingen inzake hetzelfde onderwerp meent
te hebben, een vreemd belang geïntroduceerd, en wordt verduisterd
waar het bij de kennis van de waarheid om gaat. Hoe vaster de mening³
over de tegenstelling tussen waar en onwaar, des te meer verwacht ze
ofwel instemming met, ofwel verzet tegen een bestaand filosofisch
systeem en ziet ze in de behandeling van zo'n systeem ofwel waarheid,
ofwel onwaarheid. Die mening begrijpt de verscheidenheid van filoso-
fische systemen niet zozeer als de voortschrijdende ontwikkeling van
de waarheid, maar ziet in die verscheidenheid eerder alleen de tegen-
spraak. De knop verdwijnt met het ontluiken van de bloesem, en je zou
kunnen zeggen dat de bloesem de knop weerlegt; net zo verklaart de
vrucht de bloesem tot een onwaar er-zijn⁴ van de plant, en neemt zijn
plaats in als de waarheid van die plant. Deze vormen verschillen niet
alleen van elkaar, maar als onderling onverenigbaar verdringen ze el-
kaar ook. Hun vloeibare natuur maakt ze echter tegelijk tot momenten
van de organische eenheid waarin ze niet alleen niet strijdig met elkaar
zijn, maar waarin de ene net zo noodzakelijk is als de andere, en deze
gelijke noodzakelijkheid vormt pas het leven van het geheel. Deels be-
grijpt het verzet tegen een filosofisch systeem zich evenwel gewoonlijk
niet op deze manier, deels weet ook het bewustzijn dat bij zijn opvat-
tingen blijft meestal niet hoe het dit verzet van zijn eenzijdigheid kan
bevrijden of het daarvan vrij houden, en zal het in de gestalte van wat
strijdig en tegengesteld lijkt geen wederzijds noodzakelijke momen-
ten herkennen.

M5 De eis zulke uiteenzettingen te geven en de bevrediging ervan lij-
ken misschien een wezenlijke aangelegenheid. Waarin zou méér het
innerlijk van een filosofisch geschrift uitgedrukt kunnen worden dan
in de doeleinden en resultaten ervan, en hoe zouden deze preciezer
gekend kunnen worden dan door hun verschil met wat het tijdperk

3 'Menen' heeft voor Hegel een negatieve
connotatie van 'naïef' en subjectief.

4 De vertaler heeft ervoor gekozen om
Dasein, dat Hegel gebruikt om het zijn

van iets bepaalds aan te duiden (het
voorkomen van iets in de betekenis
van bestaan en zijnswijze) meestal te
vertalen met 'er-zijn'.

W 11

verder nog in deze sfeer voortbrengt? Wanneer echter zulk doen voor meer moet gelden dan voor het begin van het kennen, wanneer het moet doorgaan voor het werkelijke kennen, kunnen we het in feite rekenen tot de bedenksels, bestemd om de zaak zelf uit de weg te gaan, en om de schijn van ernst en inzet omwille van die zaak zelf te verbinden met de feitelijke verwaarlozing ervan. — Want niet met het *doel* is de zaak uitputtend behandeld, maar met de *uitvoering* ervan; noch ook is het *resultaat* het *werkelijke* geheel, maar dat geheel in combinatie met zijn worden; het doel voor zich⁵ is het levenloze algemene, zoals de tendens louter het streven is dat zijn werkelijkheid nog ontbeert, en het naakte resultaat is het lijkt dat die tendens achter zich heeft gelaten. — Net zo is de *verscheidenheid* veeleer de *grens* van de zaak; ze is daar waar de zaak ophoudt, oftewel ze is datgene wat die zaak niet is. Dat bezig zijn met het doel of de resultaten, en met de verschillen tussen en de beoordelingen van deze of gene denker vormt derhalve een makkelijkere arbeid dan misschien het geval lijkt. Want in plaats van zich op de zaak te richten, gaat zulk doen altijd boven de zaak uit; in plaats van bij die zaak te verwijlen en zich in haar te vergeten, grijpt zulk weten altijd naar iets anders en blijft meer bij zichzelf dan het bij de zaak is en zich aan haar overgeeft. Het makkelijkst is het oordelen over wat inhoud en soliditeit heeft, moeilijker is het dat te vatten; maar daarvan de presentatie naar voren te brengen, wat beide verenigt, is het moeilijkst.

M 6

Het begin van de culturele ontwikkeling⁶ en het zich uit de onmiddellijkheid werken van het substantiële leven zal altijd moeten beginnen met het verwerven van kennis van *algemene* grondbeginselen en gezichtspunten; men moet zich vooralsnog eerst opwerken tot de *gedachte* van de zaak *in het algemeen*, die beslist ook met gronden ondersteunen of weerleggen; vervolgens de concrete en rijke overdaad van het substantiële leven volgens zijn bepaaldheden vatten en, ten slotte, daarover gefundeerde inzichten en ernstige oordelen kunnen

5 De termen 'voor zich', 'op zich' en 'op en voor zich' spelen een cruciale rol in de dialectiek van Hegel. 'Voor zich' staat tegenover 'op zich' en betekent zoiets als 'gereflecteerd', 'geïsoleerd genomen in de reflectie'. 'Op zich' slaat op het onmiddellijke, nog niet gereflecteerde; een voorwerp 'op zich' is dat voorwerp 'voor ons', en niet zoals het voor het bewustzijn is. 'Op en voor zich' staat tegenover 'op zich' en 'voor zich'

en duidt op de verzoening van de twee laatste; 'op en voor zich zijn' is 'het bij zichzelf zijn in het andere'; in laatste instantie de toestand van de verwerkelijke geest.

6 'Culturele ontwikkeling' is hier de vertaling van *Bildung*; een begrip dat in het Duits 'ontwikkeling', 'beschaving', 'vorming' en 'opleiding' omvat. Verderop in de vertaling zal meestal het woord 'cultuur' worden gebruikt.

geven. Dit begin van de ontwikkeling zal al gauw plaatsmaken voor de ernst van het vervulde leven, die binnenvoert in de ervaring van de zaak zelf. Wanneer daar dan nog bij komt dat de ernst van het begrip afdaalt naar de diepte van die zaak zelf, dan zullen zulke kennis en beoordeling in het verkeer van meningen de plaats behouden die hun toekomt.

De ware gestalte waarin de waarheid existeert, kan alleen het wetenschappelijke systeem van die waarheid zijn. De filosofie dicht bij de vorm van de wetenschap helpen brengen, dicht bij het doel om haar naam ‘*liefde voor het weten*’⁷ te kunnen afleggen en *werkelijk weten* te zijn, — dat heb ik me voorgenomen. De innerlijke noodzakelijkheid dat het weten wetenschap moet zijn, ligt in de aard van het weten, en alleen de presentatie van de filosofie zelf biedt daarvoor de bevredigende verklaring. De *uiterlijke* noodzakelijkheid evenwel, voor zover die op een algemene manier wordt gevat, afgezien van de toevalligheid van de persoon en van individuele beweegredenen, is dezelfde als de *innerlijke*, en bestaat in de gestalte waarin de tijd het er-zijn van haar momenten voorstelt. Aantonen dat de tijd rijp is voor de verheffing van de filosofie tot wetenschap zou derhalve de enige ware rechtvaardiging zijn van de pogingen die dit als doel hebben, omdat ze de noodzakelijkheid van dat doel duidelijk zou maken, sterker nog, dat doel tegelijk ook zou realiseren.

Wanneer de ware gestalte van de waarheid in de wetenschappelijkheid wordt gesteld, of, wat op hetzelfde neerkomt, wanneer wordt beweerd dat de waarheid alleen in het *begrip* haar element van existentie heeft, — dan weet ik dat dit in tegenspraak lijkt met een voorstelling en haar uitvloeisels die in de overtuiging⁸ van ons tijdperk net zo aanmatigend als wijdverbreid is. Een verklaring van deze tegenspraak lijkt daarom niet overbodig, ofschoon die hier niets meer kan zijn dan net zo’n verzekering als datgene waartegen ze zich richt. Wanneer namelijk het ware alleen in datgene, of, liever gezegd, als datgene existeert wat nu eens aanschouwing, dan weer onmiddellijk weten van het absolute, religie of het Zijn wordt genoemd (niet het Zijn in het

7 Het van het Grieks afgeleide woord ‘filosofie’ betekent letterlijk ‘liefde voor de wijsheid/de kennis’.

8 Hegel doet hier op denkbeelden van romantische denkers als Jacobi, Schelling, Novalis, Schlegel, Schleiermacher, Eschenmayer en anderen, die zich richtten op directe aanschouwing (*Anschauung*) van het ware, op het gevoel en de intuïtie, en dit alles ook als instru-

ment van het (filosofische) kennen. Men zocht naar manieren om het ‘iets achter de verschijnselen’, het *Ding an sich*, waarvan Kant had gezegd dat het volstrekt onkenbaar was, naderbij te komen. Schleiermacher schreef bijvoorbeeld in *Über die Religion* (1799, p. 29): ‘Das Wesen der Religion ist weder Denken noch Handeln, sondern Anschauung und Gefühl.’

centrum van de goddelijke liefde, maar het Zijn van dat centrum zelf), dan wordt op grond daarvan tegelijk voor het present stellen van de filosofie veeleer het tegendeel van de vorm van het begrip geëist. Het absolute hoeft dan niet in het begrip worden gevat, maar moet worden gevoeld en aanschouwd, en niet het begrip ervan, maar het voelen en aanschouwen ervan moeten het woord voeren en worden uitgedrukt.

Wanneer we het ontstaan van zo'n eis opvatten in zijn bredere verband, en beschouwen op het niveau waarop de *zelfbewuste geest* zich *tegenwoordig* bevindt, dan zien we dat deze geest is uitgestegen boven het substantiële leven dat hij eerder leidde in het element van de gedachte, — boven die onmiddellijkheid van zijn geloof, boven de bevrediging en veiligheid vanuit de zekerheid die het besef van zijn verzoening met het wezen en de algemene, zowel de innerlijke als de uiterlijke, tegenwoordigheid daarvan bezat. De geest is niet alleen boven dat substantiële leven uitgestegen en overgegaan in het andere extreem, dat van de substantieloze reflectie van zichzelf in zichzelf, maar ook boven die laatste. Het is niet alleen zo dat het wezenlijke leven van de geest voor hem verloren is, hij is zich ook bewust van dit verlies en van de eindigheid, die zijn inhoud is. Terwijl hij zich afkeert van de droesem die van hem resteert, terwijl hij erkent in zak en as te verkeren en zijn lot laakt, wil hij nu van de filosofie niet zozeer *weten* wat hij *is*, als wel door haar komen tot het herstel van die substantiële aliteit en de soliditeit van het Zijn. De filosofie moet deze behoefte dus niet zozeer bevredigen door de geslotenheid van de substantie te ontsluiten en die tot zelfbewustzijn te verheffen, — moet niet zozeer haar chaotische bewustzijn terugbrengen tot een op het denken gebaseerde orde en de eenvoud⁹ van het begrip, als veeleer de afbakeningen van het denken op één hoop gooien, het onderscheidende begrip onderdrukken en het *gevoel* van het wezen herstellen; kortom, niet zozeer *inzicht*, maar *stichting* bieden. Het schone, het heilige, eeuwige, de religie en de liefde vormen het lokaas dat nodig is om de lust tot toehappen op te wekken; niet het begrip, maar de extase; niet de kil voortschrijdende noodzakelijkheid van de zaak, maar het bruisende enthousiasme moeten het zijn die de rijkdom van de substantie steunen en verder verbreiden.

Met deze eis stemt de gespannen, bijna fanatieke en opgewonden poging overeen om de mensen weg te rukken uit hun verzonkenheid in het zintuiglijke, het gewone en afzonderlijke, en hun blik omhoog

9 Met 'eenvoud' en 'eenvoudig' wordt meestal zowel 'simpelheid' en 'simpel' als 'enkelvoudigheid' en 'enkelvoudig' bedoeld.

naar de sterren te richten; alsof ze, het goddelijke volkomen verge-
tend, op het punt zouden staan zich als wormen te bevredigen met
grond en water. Vroeger hadden ze een hemel die was ingericht met
een overdadige rijkdom aan gedachten en beelden. Van alles wat er
maar was, lag de betekenis in de draad van licht die het met de he-
mel verbond; en in plaats van in *dit* hier en nu te verblijven, gleed de
blik langs die draad boven dat hier en nu uit, omhoog naar het godde-
lijke wezen, naar een, bij wijze van spreken, transcendent hier en nu.
Het oog van de geest kon alleen onder dwang op het aardse worden
gericht en daarop gericht blijven; en het heeft veel tijd gekost om de
helderheid, die alleen het bovenaardse heeft, in de dofheid en verwar-
ring te laten doordringen waarin de zin van het ondermaanse¹⁰ lag,
en de aandacht voor het aanwezige als zodanig, die *ervaring*¹¹ werd
genoemd, interessant en betekenisvol te maken. — Nu lijken we het
tegendeel nodig te hebben, lijkt de zin zo vast in het aardse geworteld
dat er een gelijke kracht vereist is om hem boven dat aardse te verhef-
fen. De geest blijkt zo arm dat hij, zoals een dolende in de woestijn,
naar een eenvoudige slok water smacht, slechts naar het armzalige
gevoel van iets goddelijks in het algemeen lijkt te verlangen om zich
te laven. Aan het geringe waarmee de geest zich tevreden stelt, is de
grootte van zijn verlies af te meten.

m9 Deze bescheidenheid in het ontvangen of zuinigheid in het geven
betaamt de wetenschap echter niet. Wie alleen stichting zoekt, wie de
aardse bonte verscheidenheid van zijn concrete zijn en denken in ne-
velen wil hullen en naar het onbestemde genot van deze onbestemde
goddelijkheid verlangt, moet maar zien waar hij dit alles vindt; hij zal
gemakkelijk de middelen vinden om zich iets voor te spiegelen en
w14 daarmee goede sier te maken. De filosofie moet zich er evenwel voor
hoeden stichtelijk te willen zijn.

Nog minder mag deze bescheidenheid, die afstand doet van de
wetenschap, er aanspraak op maken dat zulke geestdrift en troebel-
heid iets hogers zouden zijn dan wetenschap. Dit profetische gepraat
meent werkelijk precies in het middelpunt en de diepte te blijven,
kijkt met verachting naar de bepaaldheid (de *horos*) van het begrip¹²
en houdt zich opzettelijk verre van dat begrip en de noodzakelijkheid,
alsook van de reflectie, die alleen in de eindigheid zou huizen. Maar

10 *Diesseits en Jenseits* en hun afleiden-
gen vertalen we vaak met 'ondermaans'
en 'het transcendente'.

11 Dit is impliciete kritiek op het empi-
risme zoals Francis Bacon dat formu-

leerde, en dat in Groot-Brittannië in-
vloedrijke navolgers kreeg in filosofen
als Locke, Berkeley en Hume.

12 *Horos* betekent 'grens', en in de filo-
sofie 'bepaling van/door het begrip.'

zoals er een lege breedte is, is er ook een lege diepte, als een extensie van de substantie die vervloeit in eindige menigvuldigheid, zonder de kracht te hebben die menigvuldigheid bijeen te houden, — net zo is dit een inhoudsloze intensiteit, die zich handhaaft als loutere kracht zonder uitgebreidheid en hetzelfde is als oppervlakkigheid. De kracht van de geest is slechts zo groot als haar uitdrukking, en zijn diepte slechts zo diep als hij zich in zijn ontplooiing waagt uit te breiden en te verliezen. — Tegelijkertijd, wanneer dit begripsloze substantiële weten voorwendt dat het de eigenheid van het Zelf in het wezen heeft laten afdalen en waar en heilig filosofeert, verhult het voor zichzelf dat het, in plaats van de god te zijn toegedaan, door maat en bepaling te versmaden eigenlijk alleen maar nu eens de toevalligheid van de inhoud in zichzelf, dan weer in die inhoud de eigen willekeur haar gang laat gaan. — Aangezien deze lieden zich uitleveren aan het tomeloze gisten van de substantie, menen ze door de omhulling van hun zelfbewustzijn en het opgeven van hun verstand de *uitverkorenen* te zijn, aan wie God de wijsheid in hun slaap schenkt; maar wat ze zo in feite in hun slaap ontvangen en baren, zijn daarom ook dromen.¹³

M 10 Het is overigens niet moeilijk te zien dat onze tijd er een is van geboorte en van overgang naar een nieuwe periode. De geest heeft gebroken met de wereld van zijn bestaan en zijn voorstellingen die tot dusver aan de orde was; hij staat op het punt om dit alles in het verleden te doen wegzinken en werkt aan zijn transformatie. Hij verkeert weliswaar nooit in rust, en beweegt zich onophoudelijk voorwaarts. Maar net zoals het kind na een lange, stille voeding met zijn eerste ademtocht de geleidelijkheid afbreekt van een proces van louter vermeerdering, — een kwalitatieve sprong — en nu dat kind dus geboren is, zo rijpt de zich vormende geest langzaam en in stilte, en gaat zijn nieuwe gestalte tegemoet; een voor een ontbindt hij de deeltjes van het bouwsel van zijn voorafgaande wereld, en alleen afzonderlijke
W 15 symptomen duiden op haar wankelen; lichtzinnigheid en verveling, die in het bestaande om zich heen grijpen, het onbestemde voorgevoel van iets onbekends — het zijn allemaal voorboden dat er iets anders in aantocht is. Dit geleidelijke afbrokkelen, dat de fysiognomie van het geheel eigenlijk niet wijzigde, wordt doorbroken door de zonsopkomst, die in een flits in één keer de bouw van de nieuwe wereld aan het licht brengt.

Dit nieuwe echter heeft net zo min een volmaakte werkelijkheid als een pasgeboren kind, en dit mogen we wezenlijk niet buiten be-

¹³ Vgl. Psalm 127:2.

schouwing laten. Het eerste aantreden van dit nieuwe is vooralsnog de onmiddellijkheid of het begrip ervan. Net zo min als een gebouw klaar is wanneer het fundament is gelegd, is het bereikte begrip van het geheel het geheel zelf. Wanneer we een eik willen zien, compleet met zijn sterke stam, de uitwaaijende takkenkroon en het dichte bladerkleed, dan zijn we niet tevreden als ons een eikel wordt getoond. Zo is ook de wetenschap, de kroon van een wereld van de geest, niet voltooid bij haar begin. De aanvang van de nieuwe geest is het product van een veelomvattende omwenteling van zeer uiteenlopende culturele vormen, tegen de prijs van het afleggen van een weg met vele kronkels en van net zo veel inspanning en moeite. Die aanvang is het geheel dat, na zijn opeenvolging en uitgebreidheid te hebben doorlopen, in zichzelf is teruggekeerd; het geworden *eenvoudige begrip* van dat geheel. De werkelijkheid van dit eenvoudige geheel nu bestaat erin dat die tot momenten geworden vormen en gestalten zich opnieuw, maar in hun nieuwe element, ontwikkelen en een gestalte aannemen in de nieuw ontstane zin.

Terwijl enerzijds de eerste verschijning van de nieuwe wereld nog pas het in zijn *eenvoud* verhulde geheel is, of de algemene grond van dat geheel, is voor het bewustzijn daarentegen de rijkdom van het voorafgaande er-zijn nog in de herinnering tegenwoordig. Dat bewustzijn mist in de nieuw verschijnende gestalte de uitbreiding en verbijzondering van de inhoud; nog meer mist het de ontwikkeling van de vorm, die de onderscheiden met zekerheid bepaalt en in hun vaste verhoudingen ordent. Zonder deze ontwikkeling ontbeert de wetenschap algemene *begrijpelijkheid*¹⁴ en heeft de schijn het esoterisch¹⁴ eigendom te zijn van enkele individuen, — een ‘esoterisch eigendom’, want de wetenschap is alleen nog in haar begrip of in haar innerlijk voorhanden; en ‘van enkele individuen’, want haar nog niet uitgewerkte verschijning maakt haar er-zijn tot iets aparts. Pas wat volkomen bepaald is, is tegelijk exoterisch, begrijpelijk, en kan geleerd worden en het eigendom van allen zijn. De verstandelijke vorm van de wetenschap is de aan allen aangeboden en voor allen geëffende weg naar die wetenschap. Het is de gerechtvaardigde eis van het bewustzijn dat tot de wetenschap toetreedt om door het verstand tot het redelijke weten

14 ‘Esoterisch’ en ‘exoterisch’ zijn afgeleid van twee Griekse woorden die letterlijk ‘meer naar binnen’ en ‘meer naar buiten’ betekenen; vandaar hun betekenissen ‘voor ingewijden’ en ‘voor het grote publiek’. De overgeleverde werken

van Aristoteles bijvoorbeeld zijn allemaal ‘esoterisch’. Het is opmerkelijk dat Hegel hier in feite zijn filosofisch systeem presenteert als ‘voor het grote publiek bedoeld’.

te komen; want het verstand is het denken, het zuivere ik zonder meer, en het verstandelijke is het reeds bekende en wat de wetenschap en het onwetenschappelijke bewustzijn gemeen hebben, waardoor dit laatste onmiddellijk in de wetenschap kan binnentreden.

De wetenschap, die pas begint, en het dus wat de details betreft nog niet tot volledigheid heeft gebracht, noch ook tot een volmaakte vorm, staat bloot aan verwijten daaromtrent. Wanneer echter die verwijten haar wezen moeten treffen, zouden ze net zo onterecht zijn als het ongepast is de eis van die genoemde ontwikkeling niet te willen erkennen. Deze tegenstelling lijkt het voornaamste probleem waarover de wetenschappelijke cultuur zich thans het hoofd breekt, en dat ze nog niet behoorlijk heeft opgelost. De ene partij legt de nadruk op rijkdom aan materiaal en begrijpelijkheid, de andere partij¹⁵ versmaadt op z'n minst die begrijpelijkheid en beklemtoont onmiddellijke redelijkheid en goddelijkheid. Hoewel de eerste partij, hetzij door alleen de kracht van de waarheid, hetzij ook door het tumult van de andere partij, tot zwijgen is gebracht, en ook al voelde ze zich overweldigd wat betreft de grond van de zaak, toch is deze partij ten aanzien van haar eisen niet bevredigd, want die eisen zijn terecht, maar niet vervuld. Haar stilzwijgen komt slechts voor de helft op het conto van haar nederlaag, voor de andere helft echter op dat van de verveling en de onverschilligheid die het gevolg plegen te zijn van een voortdurend gewekte verwachting en het uitblijven van de inlossing van de beloftes.

Ten aanzien van de inhoud maakt de andere partij het zich soms wel erg makkelijk om een grote omvang te hebben. De aanhangers van deze partij brengen heel veel materiaal in hun domein samen, namelijk het reeds bekende en geordende, en doordat ze zich voornamelijk bezighouden met zonderlinge zaken en curiositeiten, lijken ze des te meer het overige, waarmee het weten op zijn manier al klaar was, in bezit te hebben. Tegelijk lijken ze ook het nog niet geordende te beheersen, en aldus alles aan de absolute idee te onderwerpen, die zo in alles gekend lijkt te worden en tot een uitgebreide wetenschap lijkt te zijn uitgegroeid. Bij nadere beschouwing blijkt deze uitbreiding echter niet tot stand te zijn gekomen doordat één en hetzelfde verschillende gestalten heeft aangenomen, maar is ze de vormeloze herhaling van één en hetzelfde dat alleen uiterlijk op het uiteenlopende materiaal is toegepast en zo een vervelende schijn van verscheidenheid krijgt. Deze idee, die voor zich wel waar is, komt in feite nooit verder dan haar

15 'De ene partij': de verlichters, de encyclopedisten, de samenstellers van compendia van empirische gegevens; 'de tweede partij': de romantici.